

Juryrapport Amy van Markenprijs 2018

Het is de zevende keer dat de Stichting Leonora Christina de Amy van Markenprijs toekent, de prijs voor een een uitstekende recent verschenen literaire vertaling, eventueel een vertaaloeuvre van hoge kwaliteit, in het Nederlands uit een van de Scandinavische talen, vernoemd naar professor Van Marken (1912-1995). Amy van Marken leverde door haar colleges, literaire vertalingen en wetenschappelijke publicaties een belangrijke bijdrage aan de bekendheid met en de verspreiding van de Scandinavische literatuur en cultuur in het Nederlandse taalgebied.

Aan de jury van de Amy van Markenprijs 2018 werden tien vertalingen uit drie Scandinavische talen voorgelegd. In totaal acht romans, een non-fictie boek en een poëziebundel. De jury bestond uit de vertalers Anders Bay en Elina van der Heijden en oud-uitgever Lidewijde Paris.

Als jury hebben we allereerst alle door stichting Leonora Christina voorgedragen werken gelezen en delen van de Nederlandse vertalingen zijn vergeleken met de bijbehorende bronteksten. Daarna zijn we bij elkaar gekomen om onze individuele bevindingen te bespreken. Het werd een levendige discussie waarin diverse aspecten van de boeken aan de orde kwamen: de literaire kwaliteit en moeilijkheidsgraad van het origineel waarbij veel aandacht werd geschonken aan het behoud van literaire verwijzingen en het oplossen van taalgrapjes, de lagen in het verhaal, de verschillende registers die de auteur gebruikt, het poëtische karakter, de tijd waarin het boek zich afspeelt, ritme en vaart van de tekst. Allemaal elementen die meespelen bij de moeilijkheidsgraad van de vertaling.

Om te beginnen verdeelde elk jurylid de tien boeken in drie categorieën: duidelijk nee, absoluut ja, tussengevallen. Al snel bleek dat er grote overeenstemming was tussen de nee-gevallen en in veel gevallen ook de absolute ja-gevallen. Daarna werden alle ja- en tussengevallen uitgebreid als literaire prestatie en als literaire vertaling gewogen en gewikt. Naast algemene aspecten van de vertalingen bespraken we specifieke woorden en zinnen. Duidelijk was dat de verschillende boeken de vertalers voor verschillende uitdagingen hadden geplaatst en dat het niet altijd makkelijk was om te bepalen wat een grotere prestatie was.

Uiteindelijk kwamen we tot een unanieme keuze voor de Amy van Marken-vertaalprijs van 2018: Michal van Zelm voor de vertaling van Josefine Klougarts *En af os sover – Een van ons slaapt*, in 2018 verschenen bij Uitgeverij Oevers.

Een van ons slaapt heet officieel een roman te zijn, maar wie een verhaal verwacht met een begin, een midden en een eind zal bedrogen uitkomen. Klougart schreef het verhaal van een vrouw alleen die terugkeert naar het ouderlijk huis als ze te horen heeft gekregen dat haar moeder ernstig ziek is en aan haar kanker zal overlijden. Het verdriet over haar moeder vermengt zich in een associatieve aaneenschakeling met andere dramatische gebeurtenissen in het leven van de vrouw: het overlijden van haar eerste echtgenoot en de breuk met haar geliefde daarna. Herinneringen, flarden van gesprekken, impressies uit heden en verleden mengen zich tot een verslavende reeks aanen. Soms raakt de lezer het spoor bijster maar is dan in verrukking over de beelden, de gedachten waarin iedereen wel iets zal kunnen herkennen. Bij een dergelijk boek, waarbij de draad van het verhaal min of meer onduidelijk is, denken veel mensen dat de vertaling makkelijker – want vrijer – zal zijn. Maar het is juist een enorme klus om steeds van nuchtere toon naar poëzie om te schakelen, van emotionele

herinneringen naar heldere gesprekken, van evocatieve natuurbeschrijvingen naar zakelijke registraties, van verschillende verledens met overdenkingen naar het heden. Juist daarom heeft de jury na lang beraad voor deze vertaling gekozen. Op grootste wijze is een nieuw talent voor het Nederlandse publiek toegankelijk gemaakt.

Al vanaf haar debuut geniet de Deense schrijfster Josefine Klougart (1985) veel aandacht van lezers, critici en de media. Zo werd haar debuutroman *Stigninger og fald* van 2010 genomineerd voor de literatuurprijs van Nordisk Råd/de Noordse Raad, de grootste Scandinavische literaire prijs. En voor haar tweede boek ontving Klougart *Kronprinsparrets Stjernedryspris*, die aan jonge talentvolle kunstenaars wordt gegeven. In de motivatie werd toen o.a. gezegd: 'Josefine Klougart heeft zich met slechts twee boeken onderscheiden als een van de belangrijkste schrijvers van niet alleen haar generatie, maar ook van haar tijd'. Deze positie werd alleen maar bevestigd door de uitgave van *En af os sover*, dat wat betreft stijl doet denken aan haar debuutroman, en daarom kan het verhelderend zijn om te citeren wat er toen over de debuutroman werd gezegd in de nominatie: 'Er zijn passages in dit boek waarin de taal klinkt als de taal zelf, alsof die in zichzelf een inzicht vervoert dat niet kan worden omschreven of naverteld, maar alleen kan worden ervaren in de vorm van juist deze zinnen.' Dit is ook iets wat Klougart zelf heeft verteld over haar schrijverschap, namelijk dat ze zichzelf als iemand ziet die fundamenteel onderzoek doet naar het menselijke bestaan, en haar gereedschappen zijn de poëzie en literatuur die iets kunnen wat andere inzichtsvormen niet kunnen.

De taal is in hoge mate belangrijk voor Klougart, en de taal is ook wat *En af os sover* zo bijzonder maakt. En dit geeft tegelijk aan dat de vertaling van een zeer hoog niveau moet zijn, opdat de Nederlandstalige lezer dezelfde leeservaring krijgt als degene die het boek in de originele taal, het Deens, leest.

Het is geen verrassing dat Klougart de Deense Schrijversschool heeft bezocht (afgestudeerd in 2010), waar er juist veel aandacht aan de taal wordt gegeven door elkaars teksten grondig en nauwkeurig te bespreken.

De schrijver als onderzoeker, dat ligt in het verlengde van wat een Noorse recensent (in de krant *Verdens Gang*) schreef over *En af os sover*: 'Scandinavië heeft nu haar eigen Virginia Woolf. Weinigen komen zo dicht bij de menselijke geest als Klougart'. Virginia Woolf (1882-1941) wordt inderdaad vaak genoemd als inspiratiebron voor Klougart, en Klougart maakt er zelf ook geen geheim van dat Woolf tot haar voorbeelden behoort. Datzelfde geldt voor een andere vrouwelijke schrijfster, Anne Carson (1950) van wie Klougart een aantal werken in haar boekenkast heeft staan.

Klougart is letterlijk een woordkunstenaar. Daarom voelt het soms alsof je geen roman leest, maar een gedicht. Klougart heeft bevestigd dat haar boeken kunnen worden gelezen als lange gedichten. Hoe langzamer je leest, hoe meer je terugkrijgt voor de geïnvesteerde tijd. En wanneer de grote woordkunstenaar Jens Christian Grøndahl (1959) zegt: 'Josefine Klougart heeft haar naam gevestigd als een van de meest krachtige en dwingende stemmen van haar generatie', ja, dan wordt des te meer benadrukt hoe belangrijk de rol van de vertaler is in dit geval. En Michal van Zelm is niet de enige die dit heeft mogen ervaren, want *En af os sover* is vertaald in meerdere Europese talen.

Een Nederlandse lezer (op <http://iboek.weebly.com>) schreef over de taal in *Een van ons slaapt*: 'Klougarts stijl is associatief-poëtisch. Vergelijkingen, metaforen en synesthesieën botsen tegen elkaar op.' En de conclusie van deze lezer luidde: '*Een van ons slaapt* is het soort boek waarin de lezer tussen de beeldtaal verloren placht te lopen, maar op den duur

genoegen neemt met de taal op zich. Want die is prachtig.’ De laatste zin is belangrijk: een prachtige taal moet natuurlijk prachtig worden vertaald, en dat is Michal van Zelm zeker gelukt.

We geven hier een paar voorbeelden van mooie vertaaloplossingen

Deens (pag. 72): Allerede da vi når bygrænsen, tænker du bare på at komme hjem og få skoene af; da vi kan skimte Agri Bavnehøj, allerede dér sætter det ind;

Nederlands (pag. 81): Al aan de rand van het dorp denk je alleen nog maar aan terug naar huis gaan en je schoenen uitdoen; als de top van Agri Bavnehøj in zicht komt begint het al;

Door de kleine toevoeging ‘de top van’ geeft Van der Zelm de Nederlandse lezer de mogelijkheid zich een beeld te vormen van wat Agri Bavnehøj is, zonder dat het gekunsteld klinkt.

Deens (pag. 68): Høje knæløft, når iskappen ikke kan bære dig.

Nederlands (pag. 77): Knieën hoog de lucht in als de ijskorst het niet houdt.

Een zelfstandig naamwoord als ‘knæløft’ (knieoptillen) laat zich in het Nederlands niet vormen; in zijn vertaling kiest Van der Zelm niet iets gewoons als ‘knieën ver omhoog’, maar het wordt een poëtische formulering ‘knieën hoog de lucht in’, die ook de beweging behelst.

Uit een dubbelinterview met de Deense schrijfster Suzanne Brøgger (1944) komt Klougarts lotsverbondenheid met Brøgger tevoorschijn wanneer laatstgenoemde erop staat uitdagend te schrijven zoals zij doet, ook al heeft het persoonlijke gevolgen. Brøgger is daarom ook genoemd in *En af os sover*, in de scene waar de verteller een sjaal omdoet en haar moeder vraagt of dat misschien te veel Suzanne Brøgger is (Brøgger staat erom bekend een sjaal te dragen). Klougart is dus niet bang om te vertellen wie haar voorbeelden zijn, waardoor ze uiteraard ook deel uitmaakt van de, in dit geval, vrouwelijke literaire traditie. Een andere, minstens zo belangrijke vrouw in de Deense literatuur is Tove Ditlevsen (1917-1976), met wie de hoofdpersoon in *En af os sover* zich vergelijkt: ‘Ze leest een boek van Tove Ditlevsen en denkt erover hoeveel punten van overeenkomsten er zijn. Hoe je op elkaar kunt lijken, ondanks alle verschillen.’ Weer een lotsverbondenheid, ondanks het feit dat Klougart en Ditlevsen in verschillende tijden en omgevingen zijn geboren en opgegroeid. Beide insisteren ze op hun recht om te schrijven zoals ze doen.

Ook al is Klougart geïnspireerd door haar voorgangers (wie niet?), ze schrijft uiteraard zoals ze zelf wil. Een voorbeeld is de dichter Ole Sarvig (1921-1981), die bekend staat als ‘moeilijk’ vroeg-modernistische dichter omdat zijn symbolische en meditatieve poëzie niet altijd toegankelijk zou zijn. Een van zijn bekendste gedichten klinkt zo: ‘Det er sen eftermiddag / Mennesker står / som om de lyttede’. (Aan het einde van de middag, mensen doen alsof ze staan te luisteren). Bij Klougart zien we in *En af os sover* een weerklank van deze woorden: ‘Eftermiddagene så sene og altid i den farve, grårød’. In Michal van Zelms vertaling zien we een toegevoegde komma, die echter goed gekozen is, want er is weliswaar geen komma in de oorspronkelijke Deense zin, maar een korte pauze na ‘Eftermiddagene’ is niet onnatuurlijk: ‘De namiddagen, zo laat en altijd in die kleur, grijsrood’.

Klougarts taal is inderdaad bijzonder wegens het grote poëtische gehalte. Het is interessant dat een van haar andere literaire inspiratiebronnen, die niet in het voorafgaande is genoemd, de Deense schrijver J.P. Jacobsen (1857-1885) is. Jacobsen staat weliswaar bekend als een naturalistisch schrijver, maar net zo kenmerkend voor hem is zijn zeer precieze taalgevoel. Het is opvallend dat de jury, toen ze in 2016 de Amy van Marken-prijs aan Annelies van Hees

toekende voor de Nederlandse vertaling van J.P. Jacobsens *Niels Lyhne*, in haar juryrapport meerdere keren het poëtische taalgebruik van Jacobsen benadrukte. Juist het poëtische taalgebruik is immers zo kenmerkend in *En af os sover*. Sterker nog, naast het feit dat Klougart zelf Jacobsen als inspiratiebron heeft aangegeven, en dat Jacobsen met naam wordt genoemd in *En af os sover* (zijn boeken zijn tentoongesteld in het antiquariaat), is er ook nog een verborgen Jacobsen-citaat, namelijk de eerste beroemde zin in Jacobsens novelle *Mogens* (1872): ‘Sommer var det; midt paa Dagen; i et Hjørne af Hegnet’ (Zomer was het, midden op de dag, in een hoek van de bosjes). Klougarts groet aan Jacobsen luidt: ‘vintergækkerne som stjerner udenom, en himmel i hegnet, i et hjørne af haven’, en in de vertaling van Michal van Zelm: ‘sneuwklokjes als sterren eromheen, een hemel in de bosjes, in een hoek van de tuin’. En zodoende weten Klougart en haar vertaler Michal van Zelm in haar moderne tekst een verband met het literaire verleden te bewerkstelligen, waarvan de moderne lezer alleen maar kan genieten.

Namens de jury:

Anders Bay (voorzitter)

Elina van der Heijden

Lidewijde Paris